

CZU: 303.1:316.33

VALIDITATEA ȘI FIDELITATEA MĂSURĂRII FENOMENELOR SOCIALE: ABORDĂRI TEORETICE

Anastasia OCERETNÎI

Universitatea de Stat din Moldova

Problema validității și fidelității este una fundamentală în cercetarea socială, ținând cont de relevanța datelor rezultate. Pe parcursul dezvoltării investigațiilor fenomenelor sociale au fost stabilite o serie de tipuri de validitate, unii cercetători evidențiind trei tipuri, alții – cinci tipuri. Totuși, implicațiile cele mai importante le are validitatea teoretică, mai ales în cazul măsurării fenomenelor sociale. În articol sunt prezentate particularitățile fiecărui tip de validitate. În același timp, este teoretizat și conceptul de fidelitate, fiind analizate modalitățile de estimare. Se accentuează legătura dintre fidelitate și validitate.

Cuvinte-cheie: *validitate, fidelitate, cercetare socială.*

THE VALIDITY AND FIDELITY OF SOCIAL PHENOMEN MEASUREMENT: THEORETICAL APPROACHES

The issue of validity and fidelity is a fundamental one in social research, taking into account the relevance of data. During the development of social phenomenon investigations, a number of types of validity have been established, some of researchers show three types, others - five types. However, the most important implications involve theoretical validity, especially in the case of social phenomena. The article presents the particularities of each type of validity. At the same time, the concept of fidelity is also theorized and the estimation methods are analyzed. The author emphasizes the link between fidelity and validity.

Keywords: *validity, fidelity, social research.*

Introducere

În construirea și evaluarea măsurătorilor în domeniul social un rol determinant au două considerații de ordin tehnic: *validitatea* și *fidelitatea*. Acest fapt este determinat de situația în care în științele sociale nu toate caracteristicile fenomenelor sociale supuse măsurării pot fi direct observate, ca, de exemplu, motivația de a acționa, atitudinile și percepțiile unei persoane etc. Astfel, este important a conceptualiza aceste două considerații relevante pentru cercetarea în domeniul social, în condițiile implicațiilor pe care le comportă datele acestora.

Conceptualizarea noțiunii de validitate

Una dintre definițiile cel mai des citate cu referire la **validitate** (termen ce provine de la latinescul *validus* – puternic, tare) este cea oferită de M.Hammersley, înțelegându-se prin validitate *adevăr, interpretat ca măsura în care o relatare reprezintă cu acuratețe fenomenele sociale la care se referă* [1, p.254]. Aceași idee este reluată și de profesorul E.Babbie, menționând că noțiunea dată se referă la *gradul în care o măsură empirică reflectă în mod adecvat semnificația reală a unui concept luat în considerare* [2, p.212]. În concepția cercetătorului V.Jupp, prin validitate se înțelege *măsura în care concluziile emise în urma unei cercetări oferă o descriere corectă a ceea ce s-a întâmplat sau o explicație corectă privind ce s-a întâmplat și de ce* [3, p.396]. Pe de altă parte, L.J Cronbach menționează că *validitatea este nu un test, ci o interpretare de date rezultate dintr-o procedură specifică* [4, p.63]. Sociologul rus G.Osipov definește validitatea ca fiind *justețea și adecvarea instrumentelor de cercetare*, precum operaționalizarea conceptelor, operațiile de măsurare ș.a. [5, p.38], oferind o viziune mai largă asupra instrumentelor de cercetare.

Reieșind din cele menționate *supra*, putem conchide că validitatea poate avea o semnificație variată: de exactitate a unui rezultat, de adecvare a unei categorii la fenomenul pe care îl reprezintă, de caracter operațional al unei ipoteze, de autenticitate a unei observații, de actualitate a unui model sau a unei teorii, de conformitate a unei analize etc. Atunci când se aplică activității de cercetare, validitatea se referă la preocuparea cercetătorului pentru a produce rezultate care au o valoare, care să contribuie în mod semnificativ la o mai bună înțelegere și cunoaștere a domeniului studiat. Or, în cazul metodologiei de cercetare socială validitatea

reprezintă măsura adecvării metodologiei la rezolvarea unor probleme specifice de cercetare. Problema privind asigurarea validității se pune atât față de procedurile de măsurare, cât și față de cercetările calitative, doar că în cazul măsurării se referă în mare parte la evaluarea instrumentelor de cercetare.

Dezvoltarea acestei categorii metodologice în sociologia occidentală s-a realizat în două etape. În lucrarea sociologului I.Deveatco sunt prezentate două etape în dezvoltarea conceptului de validitate [6, p.61-69]:

- prima etapă se regăsește în teoria clasică a testelor, în acest caz evaluarea validității este redusă la evaluarea criterială, care nu soluționează problema mijloacelor independente de obținere a validității;
- a doua etapă cuprinde perioada anilor 60-70 ai secolului al XX-lea, deosebindu-se prin reflexie profundă cu referire la delimitarea insuficientă a noțiunii de „fiabilitate” de cea de „validitate”, ceea ce a condus la concentrarea atenției asupra validității de construct.

În concepția cercetătoarei A.Anastazi (citată de S.Dembițchi), dezvoltarea conceptului de validitate a trecut prin trei etape principale:

- 1) etapa descriptivă, care este caracterizată prin testarea realizărilor și validării conținutului;
- 2) etapa criterială, specificată prin testele de competență și prognozarea succesului activităților viitoare;
- 3) etapa constructivă, bazată pe necesitatea de măsurare a constructelor abstracte, evidențiind diferite fenomene ale psihicului uman [7, p.1].

Conform acestei categorizări, validitatea de construct este cea mai complexă, care include în sine celelalte două tipuri (descriptivă și criterială).

În literatura de specialitate în mod tradițional se distinge între *validitatea internă*, care se referă la corespondența dintre o observație și realitatea empirică vizată de această observație, și *validitatea externă*, care se referă la posibilitatea de a conserva această observație pentru a o compara cu alte grupuri decât cele studiate [4, p.430-431]. Pe de altă parte, sociologul american E.Babbie identifică trei tipuri de validitate în testarea validității unor măsuri, care poate fi extrasă inclusiv din etapele de dezvoltare ale conceptului, prezentate mai sus:

- *validitatea de criteriu* (gradul în care o măsură relaționează cu un criteriu extern);
- *validitatea de construct* (gradul în care o măsură relaționează cu alte variabile conform așteptărilor create în cadrul unui sistem de relații teoretice);
- *validitatea de conținut* (gradul în care o măsură acoperă variația de înțelesuri ale unui concept) [2, p.212-213].

În aceeași ordine de idei, J.A. Maxwell distinge următoarele tipuri de validitate: *validitatea descriptivă* – se referă la etapa inițială a cercetării, care implică, de obicei, culegerea datelor, fiind vorba de acuratețea faptică în stadiul de informare; *validitatea interpretativă* – în paradigma calitativistă, interpretarea este văzută ca o componentă indisolubilă a procesului de culegere a datelor, fiind construită în relația dintre cercetători și subiecți; *validitatea teoretică* – se referă la construcțiile la care cercetătorul aderă sau pe care le dezvoltă în timpul cercetării; *generalizabilitatea* – reprezintă factorul ce delimitează cercetările cantitative de cele calitative, referindu-se la capacitatea de a transpune rezultatele la grupuri și circumstanțe [8].

O clasificare a tipurilor de validitate reflectă cinci tipuri: teoretică, de construct, externă, internă și predictivă. *Validitatea teoretică* se referă la faptul în ce măsură construcția teoretică corespunde fenomenului social real; *validitatea de construct* reflectă capacitatea metodei de măsurare și datele obținute prin aplicarea ei de a corespunde la constructul teoretic; *validitatea externă* scoate în evidență măsura în care au fost aplicate procedeele de selecție a eșantionului comparativ cu universul cercetării; *validitatea internă* evidențiază capacitatea măsurării de a confirma existența unor relații dintre variabile; *validitatea predictivă* reflectă capacitatea validității teoretice, externe și interne, de a asigura potențialul predictiv al cercetării [7, p.5-6]. Clasificarea sus-numită relevă o similitudine de abordări ale tipurilor validității expuse de J.A. Maxwell, dar totuși pune un accent deosebit pe validitatea măsurătorilor fenomenelor sociale.

Generalizând, putem menționa că principalele forme de validitate aplicate în cazul evaluării măsurării sunt:

a) *Validitatea de conținut* – este o evaluare subiectivă asupra măsurii în care itemii (întrebările) din chestionar reflectă conținutul problemei abordate sau gradul în care conținutul instrumentului de cercetare este reprezentativ pentru problema cercetată în sensul că au fost alese întrebările care meritau și trebuiau să fie alese. Alegerea itemilor este un aspect de cunoaștere și de experiență, dar și de artă [9, p.100]. Doar o bună cunoaștere a domeniului de cercetare prin alegerea adecvată a dimensiunilor și a indicatorilor de cercetare materializați în itemi ai scalelor de măsurare asigură formularea întrebărilor care să contribuie la cercetarea problemei. Alegerea întrebărilor nu poate fi efectuată la întâmplare, chiar dacă există, într-o primă fază a

cercetării, un avantaj de întrebări; alegerea fiecărei întrebări trebuie să fie ghidată de scopul cercetării și demersul de operaționalizare efectuat.

b) **Validitatea de criteriu** sau **criterială** – reprezintă evaluarea instrumentului de măsurare prin raportarea la un alt instrument sau alt criteriu care măsoară aceleași variabile sau caracteristici. În acest caz un instrument devine unul de referință pentru a măsura un fenomen în cazul în care se constată că există corelații stabilite în contexte diferite [4, p.64]. Validitatea criterială cuprinde două forme principale:

– **validitatea concurențială** presupune compararea rezultatelor între instrumente, metode sau criterii. În acest caz, pentru a aprecia dacă un instrument (criteriu) este valid sau nu, unul dintre acestea trebuie să fie standard, obiectiv, transformându-se în „etalon”, ceea ce este greu de realizat și riscant;

– **validitatea predictivă** se referă la capacitatea instrumentului de a anticipa evenimente, comportamente, atitudini ale indivizilor sau grupurilor. În domeniul social în cercetarea unor probleme tot mai complexe este mai puțin prezentă puterea predictivă.

c) **Validitatea de construct** sau **conceptuală** – se referă la cât de bine este operaționalizat un concept într-un instrument de cercetare, fiind considerată forma esențială a validității. Acest tip de validitate cuprinde și validitatea de conținut, doar că o depășește prin faptul că ea semnifică și modul în care este validată o ipoteză, o teorie de referință. În acest mod, rezultatele obținute sunt încadrate într-un cadru teoretic mai general.

Studiile metodologice atestă necesitatea unei validări complexe, grație căreia este posibil de atins rezultate fiabile în cercetarea socială. Totuși, un rol important în asigurarea validității are validitatea teoretică.

De la validitate la fidelitate: dilemă a măsurării sociale

În procesul de evaluare a măsurătorilor un rol important are **fidelitatea**, considerată drept calitate a unei metode de măsurare care sugerează că aceleași date ar fi colectate în observații repetate ale aceluiași fenomen. Astfel, fidelitatea ne spune în ce măsură instrumentul de măsurare are „stabilitate” în producerea rezultatelor, în sensul că pentru stări identice ale lucrurilor instrumentul oferă rezultate identice sau întemeiate [9, p.97]. Cu cât măsurarea este mai stabilă și mai precisă, cu atât fidelitatea instrumentului de măsurare este mai mare și erorile de măsurare sunt mai mici [10, p.192]. Sociologul român P.Iluț consideră că un instrument de măsurare poate să fie fidel, fără a fi valid, însă situația inversă pare a fi imposibilă.

Estimarea fidelității poate fi realizată prin următoarele modalități concrete:

a) **Metoda testare-retestare** sau **intraobservațională**, care semnifică măsurarea stabilității în timp. La un interval de timp se repetă pe același eșantion aplicarea instrumentului de cercetare, ulterior rezultatele obținute fiind comparate cu cele obținute la prima aplicare, prin intermediul coeficientului de corelație. Astfel, cu cât acesta este mai mare, cu atât mai fidel este instrumentul de măsurare. În general se consideră că un coeficient de corelație mai mare de 0,70 între răspunsurile la prima și a doua aplicare indică o fidelitate mare [3, p.207].

Un risc al evaluării fidelității prin metoda dată ar consta în posibilitatea de afectare de efectul familiarizării/cunoașterii respondenților cu temii incluși în chestionar: stabilitatea răspunsurilor s-ar datora mai degrabă memoriei decât calității instrumentului. De asemenea, de la un moment la altul de timp se pot schimba ideile, opiniile, caracteristicile respondenților. Aceste două efecte nu pot fi simultan diminuate. În acest context, fidelitatea depinde de universul cercetării (populația cercetată) și de tema investigată.

b) **Fidelitatea de tip formă alternativă** presupune utilizarea unor itemi diferiți formulați pentru a măsura aceeași variabilă. Formele diferite semnifică atât cuvinte, cât și ordinea întrebărilor. Dacă cea de a doua situație este ușor de realizat, atunci în cazul primei este mai dificil de a elabora itemi alternativi care să vizeze același atribut și să aibă același nivel de dificultate. Acest tip de metodă de evaluare a fidelității înlătură efectul familiarizării, însă este greu a găsi variante identice, exprimate lingvistic diferit, în contextul în care răspunsurile respondenților sunt semnificativ influențate de modul de formulare a întrebărilor și de poziționarea lor în instrumentul de măsurare.

c) **Fidelitatea consecvenței interne** implică utilizarea unor grupuri de itemi pentru a măsura diferite aspecte ale aceluiași concept. Consecvența internă se măsoară aplicând coeficientul alfa Cronbach, prin care se măsoară cât de bine se completează reciproc diferiți itemi în măsurarea aceluiași concept și formează o scală unică [3, p.207].

În lucrarea *Introducere în metodologia cercetării sociologice* sociologul român L.Vlăsceanu prezintă modalitățile de estimare a fidelității ca fiind modalități de creștere a fidelității măsurării. La acestea, mai propune:

– elaborarea neambiguă a propozițiilor ce corespund itemilor din modelul empiric, cu scopul de a elimina variațiile interpretării aceluiași item de către diferiți subiecți și a diminua erorile aleatorii ale măsurării;

- adăugarea unor itemi noi, similari ca și calitate, în așa fel încât să crească gradul de aproximare a spațiului real de variabilitate a unui concept, în final îmbunătățindu-se veridicitatea măsurării;
- formularea atentă a instrucțiunilor de aplicare a instrumentului de măsurare și respectarea lor exactă în toate condițiile de aplicare [10, p.192].

Creșterea gradului de fidelitate a unui instrument de măsurare este o condiție importantă în procesul de obținere a unor rezultate relevante în cercetare, însă trebuie îmbinată cu controlul nivelului validității. Astfel, evaluarea fidelității este importantă, dar nu este suficientă. Este necesar de a fi evaluată și validitatea măsurării; o scală care este fidelă, dar care măsoară ceva greșit, nu prezintă interes în cercetare. Între validitate și fidelitate există o puternică asimetrie, prima incluzând-o pe cea de a doua.

Concluzii

Un aspect lacunar al măsurării se referă la faptul că orice măsurare socială conține în sine și o anumită eroare, adică diferența dintre rezultatul măsurării și valoarea adevărată a mărimii măsurate. În științele sociale sursele de eroare sunt multiple, având origine în erorile de răspuns: fie când respondenții ascund răspunsul adevărat, fie dau răspunsul așteptat de cercetător, fie acționează efectul „dezirabilității sociale” (respondentul vrea să se pună într-o lumină favorabilă), fie oferă un răspuns întâmplător. În același timp, alte surse de eroare derivă din utilizarea unor scale de tip dihotomic (da-nu), care ignoră evantaiul larg al distribuției sociale a opțiunilor, atitudinilor sau oamenilor reali și din modul defectuos de selecție a respondenților.

Relevant este, însă, că orice eroare poate fi estimată și redusă în funcție de scopul avut, de procedeele utilizate și de resursele financiare de care dispune cercetătorul [11, p.79]. Cu toate acestea, a măsura înseamnă a aproxima, care în cazul fenomenelor sociale are o semnificație deosebită.

În concluzie, analizele efectuate relevă faptul că măsurarea este un instrument care poate crea dificultăți în investigarea fenomenelor sociale, în special a celor caracteristice societății în schimbare, în care oamenii nu sunt pe deplin conștienți de amploarea schimbării. În acest caz rolul prioritar în construirea unor măsurători valide revine în exclusivitate cercetătorului.

Analiza validității și fidelității instrumentelor de măsurare nu poate lipsi din proiectul de cercetare: cu cât se reușește de a atinge cote mai mari de validitate și fidelitate a măsurării, cu atât este mai probabil de a se ajunge la concluzii pertinente în cercetare. În acest context, cercetătorul social este obligat să țină cont de aceste două particularități ale cercetării.

Referințe:

1. SILVERMAN, D. *Interpretarea datelor calitative*. Iași: Polirom, 2004, 352 p. ISBN 973-681-517-X
2. BABBIE, E. *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom, 2010. 739 p. ISBN 978-973-46-1274-1
3. JUPP, V. *Dicționar al metodelor de cercetare socială*. Iași: Polirom, 2010. 414 p. ISBN 978-973-46-1616-9
4. COMAN, C. *Statistică aplicată în științele sociale*. Iași: Institutul European, 2011. 392 p. ISBN 978-973-611-722-04
5. ОСИПОВ, Г.В. (коорд.) *Социологический энциклопедический словарь*. Москва: ИНФРА М-НОРМА, 1998. 488 с. ISBN 5-86225-635-0
6. ДЕВЯТКО, И. *Диагностическая процедура в социологии: Очерк истории и теории*. Москва: Наука, 1993. 175 с. ISBN 5-02-008211-2
7. ДЕМБИЦКИЙ, С. Теоретическая валидность измерительной процедуры и смещение данных в социологическом исследовании. В: *Социология: теория, методы, маркетинг*, 2008, №3, с.99-118. // http://ecsocman.hse.ru/data/2010/06/21/1212534339/x259ETsIOLOGIChESKOM_ISSLEDOVANII.pdf [Accesat: 6.02.2018]
8. WINTER, G. *A comparative discussion of the notion of 'validity' in qualitative and quantitative research*. [58 paragraphs]. *The Qualitative Report* [On-line serial], 4 (3/4), Martie, 2000 // <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR4-3/winter.html>
9. ROTARIU, T., ILUȚ, P. *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 1997. 216 p. ISBN 973-683-640-1
10. VLĂSCLEANU, L. *Introducere în metodologia cercetării sociologice*. Iași: Polirom, 2013. 274 p. ISBN 978-973-46-3292-3
11. CHELCEA, S. *Inițiere în cercetarea sociologică*. București: Comunicare.ro, 2004. 281 p. ISBN 973-711-027-73

Date despre autor:

Anastasia OCERETNÎI, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială; secretar de stat, Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale.

E-mail: anastasia.oceretnii@msmps.gov.md

Prezentat la 26.03.2018